

**ENIGMATICUL MIHAIL.
PRIETEN AL LUI PANAIT ISTRATI, PERSONAJ AL PROZEI SALE**

Adriana ULIU

„Nu sînt în stare să imaginez o poveste,
pe care n-am trăit-o măcar în linii generale...”

Panaït Istrati

Mikhaïl Kazanski – personnage réel – d’origine noble, est parti de la Russie pour des raisons politiques. Etant poussé aussi par un désir irrésistible de vagabonder librement par le monde, il arrive à Braïla, où il fera connaissance avec le jeune Panaït Istrati. Leur amitié servira comme sujet pour la prose à caractère autobiographique de l’écrivain roumain.

Sans jamais apprendre qui a été vraiment cet étrange Mikhaïl, sans pouvoir toujours déchiffrer son comportement ou ses idées, Panaït Istrati reste pour toute la vie fasciné par ce noble en haillons, par son esprit et sa vision encyclopédique, par sa culture et son éducation, par sa manière de comprendre le monde. C’est pourquoi il l’a rendu immortel dans ses romans et ses contes.

La figure de l’énigmatique Mikhaïl, ne pouvant pas être facilement oubliée, donne aux lecteurs de Panaït Istrati l’envie de comprendre son destin dramatique.

Mots-clés : prose autobiographique de Panaït Istrati, la ville de Braïla, étrangers, le russe énigmatique Mikhaïl Kazanski, amitié, vagabondage.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea Braïla era un oraș cosmopolit, în care avatarurile istoriei au făcut să se adune și să conviețuiască, suferind și bucurându-se împreună sau fiecare în parte, români, greci, turci, armeni, albanezi, tătari, bulgari, ruși lipoveni, evrei, nemți, italieni, țigani și fii ai cine mai știe căror seminiții ajunse pe cele meleaguri.

Aici s-a născut în 1884 Panaït Istrati, aici a copilărit într-un univers urban, în care mai mult de o treime din numărul locuitorilor, așezați în centru sau în mahalale sordide, era alcătuită din străini. Nu-i de mirare, așadar, că în viața lui Istrati apropierea de oamenii altor neamuri era un fapt cotidian, normal și total lipsit de conotații naționaliste sau șovine. Și să nu uităm nici că tatăl lui Istrati a fost grec, lucru cu care

Panait se mândrea, chiar dacă era fiu nelegitim, iar copiii mahalalei îl porecliseră cu răutate *cațaoan*.

Mutându-se dintr-o mahala în alta, sau hoinărind prin orașul atât de tentant prin varietatea sa etnică, socială sau urbanistică, adolescentul Istrati ajunsese să cunoască bine și lumea neobosită a portului și cartierele, mai bine zis, mahalalele cu iz mai mult sau mai puțin exotic: Carachioiul – „cuib de levantini”, „chefliu și guraliv, dar nu bățios ca Atârnații sau Comorofca”, mahalalele în zilele de lucru și în cele ale „dezmățului” de sărbătoare, când „urla bucuria turbată, trufia ucigătoare și prea plinul de viață dornică de încăierări (...). Cântece, pocnitori, flașnete, viori, zbierete și înjurături porcoase se înălțau de pretutindeni și mai ales din Comorofca, ca niște blesteme asurzitoare...”¹. Carachioiul îl atrăgea însă pe urmașul grecului kefalonit Valsamis „prin voioșia lui pacifică, prin latura-i cosmopolită”; plimbându-se pe acolo adolescentul se închipuia „pe malurile Bosforului, cunoscut din gravuri și atât de arzător dorit...”².

Într-una din primele sale povestiri, scrise direct în limba română și apărute la București în 1925 în volumul *Trecut și viitor*, subintitulat *Pagini autobiografice*, aflăm o mărturisire edificatoare despre cum vedea Istrati lumea străinilor. Alegând să slujească la crâșma lui Kir Leonida, sfătuit de un unchi, care i-a spus că grecii sunt „oameni filotimi, nu ca românul nostru: zgârie brânză”, adolescentul mizând și pe sentimentul patriotic al jupânului, i se adresează:

Vreau să intru la greci și să învăț grecește!... Că vroiam să învăț grecește, asta era tot așa de adevărat cum e adevărat c-aș vrea astăzi să vorbesc toate limbile din lume, - dar că aș fi dat întâietate unei nații, în dauna sau spre umilirea altora, de-o asemenea schilodire cerebrală nu m-am făcut vinovat în nici un moment al vieții mele, nici chiar în copilărie: am fost cosmopolit din naștere...³.

Lumea veneticilor se regăsește în întreaga proză istratiană al cărei substrat autobiografic este binecunoscut. *Ceilalți* nu sunt numai alogenii multietniciei Brăilei, ci și figurile pitorești, întâlnite de Istrati în peregrinările sale prin lume: evrei plecați din România și stabiliți în Orientul apropiat, greci, armeni, arabi sau peruvieni, neamuri de tot soiul, ce se nimeriseră în animatele porturi ale Mediteranei.

Spațiul mediteranean este un spațiu al „alterității existențiale”, în care acțiunile eroilor din povestirile lui Istrati „au drept miză căutarea idealurilor”, iar dorința lor de a

¹ Panait Istrati, *Mihail*, în *Opere. II. Povestiri. Romane*. Ediție îngrijită, cronologie, note și comentarii de Teodor Vârgolici. Introducere de Eugen Simion, București, Ed. Academiei Române, Univers Enciclopedic, 2003, p. 269.

² Panait Istrati, *La stapân*, în *Opere*. vol. I., *ed.cit.*, p. 30.

³ *Idem*, p. 33.

fi iubiți, înțeleși, de a-și găsi corespondenții în planul aspirațiilor se materializează în aventură¹.

În mozaicul etnic al eroilor istratieni care cutreieră lumea găsim și un personaj ciudat, nu foarte întâlnit în literatura română și ca tip, și ca etnie: Mihail Mihailovici Kazanski, un rus pripășit pe meleagurile brăilene. Kazanski a existat în realitate, mărturie stă o fotografie a celor doi, făcută la Cairo, în 1907, și a fost prietenul autorului timp de nouă ani, devenind eroul principal a două proze istratiene: romanul *Mihail* (apărut la Paris în 1927, iar în traducere românească la București, în 1939) și povestirea *Moartea lui Mihail*, din ciclul *În lumea Mediteranei. Apus de soare* (Paris 1935, București, 1936, postum).

În afară de aceste două texte, evocarea lui Mihail și a prieteniei sale cu autorul sau cu alter ego-ul său – Adrian Zografu se regăsește în mai toate povestirile și romanele cu tramă autobiografică ale lui Panait Istrati: *Direttissimo* (Paris, 1928, București, 1940), *Între un prieten și o tutungerie* (Paris, 1930, București, 1939), *Biroul de plasare* (Paris, 1933, București, 1934), *Casa Thüringer* (Paris, 1932, București, 1934), ciclul *În lumea Mediteranei. Răsărit de soare* (Paris, 1934, București, 1936), povestirea *Pasiuni la Lacul Sărat* din ciclul *În lumea Mediteranei. Apus de soare*, dar și în corespondența și publicistica sa.

Cine a fost, așadar, Mihail Kazanski? Cronologic vorbind, prima menționare a acestui rus apare în scrisoarea adresată din Geneva de Panait Istrati lui Romain Rolland la 20 august 1919². Este o scrisoare-confesiune, „spovedanie”, cum o numește Panait Istrati, scrisă cu disperarea unui străin, descurajat de nereușita încercărilor sale de a supraviețui în Franța dar sperând să fie ascultat și înțeles de romancierul francez. Românul era un mare admirator al operei lui Romain Rolland, ale cărei aspirații umaniste îl fascinasera. Până atunci însă Istrati nu scrisese decât articole și câteva schițe, publicate în presa democratică românească („România muncitoare”, „Adevărul”, „Dimineața” ș.a. și în ziarul „La Feuille” din Geneva).

În spovedania adresată lui Rolland, de fapt o patetică autobiografie, „paradă de sentimente”, cum o numește autorul însuși, Istrati își povestește viața, copilăria și tinerețea, „patima de a citi”, nestăpânita dorință de a vedea locuri noi, „prieteniile bărbătești”. Când avea șaisprezece sau șaptesprezece ani, mărturisește Istrati, „soarta și inima mea m-au ajutat să descopăr primul și cel mai bun prieten al meu, contopiți împreună într-un același trup și suflet, în ciuda deosebirilor de gusturi și chiar de idei”³.

¹ Florin Vasilescu, *Scriitori printre sirene. Povestirea și viața povestitorului: Panait Istrati și Nikos Kazantzakis*, București, Academia Română. Fundația Națională pentru Literatură și Artă. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, 2006, pp. 80, 81.

² După cum se știe, scrisoarea nu a ajuns la destinatar, plecat foarte repede din hotelul din Interlaken (Elveția) și i-a fost returnată expeditorului. La 3 ianuarie 1921 Panait Istrati încearcă să se sinucidă la Nisa. Printre actele sinucigașului a fost găsită și această scrisoare, pe care poliția o va trimite ziarului „L' Humanité”, de unde va ajunge, în sfârșit, la scriitorul francez.

³ Istrati, *ed. cit.*, vol. I, p.CIII.

Întâlnirea a avut loc întâmplător, într-o plăcintărie prăpădită din Brăila, unde tânărul Istrati descoperă cu uimire un zdrențaros, pe al cărui guler foiau păduchii și care... citea în original *Jack* de Alphonse Daudet! Șocul este imens și autodidactul brăilean este copleșit de detașarea cu care enigmaticul cititor în franceză îl privește și-i răspunde într-o „românească stricată”, conversația putând fi însă continuată grecește. „Astfel l-am cunoscut pe Mihail Mihailovici Kazanski, refugiat rus, a cărui origină și al cărui trecut nu le-am aflat niciodată în întregime. Minte enciclopedică și inimă de aur, ne-am rostogolit împreună în lumea largă și ne-am adăpat neîncetat din cupa dragostei, pe care Providența o umplea neîncetat”¹.

Dacă am dori să reconstituim portretul acestui om/ acestui personaj din tot ceea ce a scris Istrati despre el, nu vom reuși decât să schițăm niște tușe, chipul lui Mihail fiind mereu altul, refuzându-se parcă unor contururi precise.

În microromanul *Mihail* găsim portretul fizic al eroului: „era mic de statură, îndesat, căpățânos, față rotundă, părul negru și mustața blondă. Să tot fi avut vreo douăzeci și cinci de ani”. Zâmbetul îi era puțin zeflemist, iar, „trăsăturile regulate de chip nordic”². La o privire atentă Mihail nu pare a fi un tip perfect slav, originea sa tătară, putând fi cauza. Dacă într-adevăr Mihail venea din orașul Kazan, capitala fostului hanat tătar cucerit de Ivan cel Groaznic la 1552 și intrat de atunci în componența statului moscovit, originea sa orientală ar fi plauzibilă. Și numele său de familie ne-ar conduce spre această presupunere, dar, oare, acesta era cel adevărat?! Portretul fizic al lui Mihail nu va mai apărea în prozele scrise ulterior decât în mică măsură, Istrati concentrându-se aproape exclusiv pe trăsăturile morale și psihologice ale lui Mihail.

Descoperirea lui Mihail, a unui om „din *rasa* ta (s.a.)” cum îl caracterizează Kir Nicola, este un *coup de foudre* pentru Adrian Zografî (alias Panait Istrati), care „pentru prima oară se simți arzând de focul Dragostei, care depășește viața și supraviețuiește morții. *Prietenul*, prietenul *lui* se afla acolo (s.a.)”³. Adrian „este câștigat, sedus, îndrăgostit literalmente” de Mihail, „asupra căruia exercită o agresiune aproape erotică”⁴. Exaltatele efuziuni sentimentale, tiradele patetice ale naratorului, obositoare prin lungimea și ardoarea lor, conforme cu temperamentul istratian, mereu gata „să ardă”, sunt o trăsătură caracteristică stilului prozei și publicisticii lui Istrati.

Atracția pentru Mihail, pentru o personalitate care-l domină prin cultură, educație (el îi dă lui Adrian primele lecții de limbă franceză) și experiență de viață, este, fără îndoială, alimentată și de misterul care-l înconjoară. Într-un moment de sinceritate, refugiați în peisajul mirific al bălților Dunării, Mihail îl asigură pe Adrian de prietenia și dragostea sa, dar refuză categoric să-și decline identitatea, care, conform spuselor sale, nu este aceea din actele pe care le posedă (deci nu se numește Kazanski?!). Ciudatul rus spune că de un an se află la Brăila, dar nu și de ce și-a părăsit țara („să

¹ *Idem*, p. CIV.

² Istrati, *ed. cit.*, vol. II, p. 270.

³ *Idem*, p.267.

⁴ Mircea Iorgulescu, *Celălalt Istrati*, Iași, Ed. Polirom, 2004, p. 69.

zicem Rusia"!), nici în ce a constat nenorocirea, care i-a dat lovitura de grație și l-a determinat să devină un vagabond. Se înconjoară cu o aură de taină, amintind că a scăpat din iadul în care „și-a răscumpărat trufia” (de la Dostoievski citire!) și era „cât paci să-și lase pielea”, declarând ritos că nimic nu-l va putea întoarce în lumea în care s-a născut și a primit o educație aristocratică, chiar dacă acolo are părinții, pentru care, de altfel, „este ca și mort”. În ce a constat „iadul” – închisoare, ocnă, exil – nimic concret, nimic clar.

Într-un spirit de-a dreptul dostoievskian Mihail face și apologia suferinței ca treaptă spre o purificare morală. El se consideră fericit în această stare de decădere socială (dorită? silită?), înconjurat de disprețul celorlalți, căci „numai mizeria și durerea îl fac pe om sincer (...), suferința creează bucurii”¹. Suferința este și o condiție sine qua non pentru realizarea artistică, trăirea indispensabilă pentru un artist, iar căutarea „durerii omului singuratec” este sursa lui de inspirație, tema artei sale. Criticând tablourile pictorului amator, lipoveanul Samoilă Petrov, peisajele din bălțile Dunării, de exemplu, Mihail îi reproșează cu duritate că ele n-au veridicitate pentru că le lipsește tensiunea pe care o induce „suferința mută, neștiută – (care) ascunde o mare comoară: *calmul* (s.a.). Este cea mai solidă încercare, pe care o putem smulge vieții, care ucide”². Tiradă de ascet, venită din partea unui ateu!

Desigur, Mihail nu este un sfânt. Este un bărbat tânăr care nu se dă în lături de la aventuri și cu servitoare drăguțe, și cu soții neglijate, care poate însă, în funcție de situație, să-și manifeste superioritatea datorată educației primite, să citească oriunde și oricând, să poarte discuții despre problemele existenței.

Însă ceea ce l-a impresionat cel mai mult pe Adrian a fost generozitatea neobișnuită a ciudatului rus, dispus să renunțe și la porția lui de plăcintă, cuvenită ca vânzător, ca s-o împartă cu copiii unor greci săraci din Brăila. De altfel, Mihail intrase „la stăpân” (la plăcintăria lui Kir Nicola) din dorința de a ajuta o lipoveancă sărmană și nefericită. Până a fi aflat tragedia vieții acestei femei rusul trăia „liber ca o pasăre”, răbdând de foame și dormind în vagoanele descărcate de grâne din portul Brăila. Cutremurat însă de nenorocirea femeii, nobilul rus, cândva disprețuind oamenii claselor de jos, a acceptat umilința de a deveni slugă: „Ceea ce n-am făcut pentru mine, pentru tata și mama, ceea ce n-am făcut pentru soarele și libertatea mea, am făcut pentru acest soare al suferinței: m-am vândut ca servitor”³. Încă un reflex dostoievskian al comportamentului acestui rus capabil în egală măsură să fie egoist sau devotat, să peroreze pățimaș sau să păstreze un „mutism feroce”, să ofere generozitate, dar s-o refuze de la alții, atunci când vine „cu de-a sila”.

Prietenia dintre Mihail și Adrian irită într-atât mahalaua, încât cumetrele obișnuite doar cu bețiile și bățile bărbaților (afinitățile spirituale între ei fiind de neconcep!) nu se sfiesc să o considere nefirească, periculoasă, perversă. Disprețuindu-

¹ Istrati, *ed. cit.*, vol. II, p. 317.

² *Idem*, p. 361.

³ *Idem*, p. 382.

i pe venetici, dacă sunt la fel de săraci ca ea, urându-i pe cei care reușesc să adune cât de cât o avere, mahalaua brăileană se indignează în fața relației de neînțeles dintre „haimanaua venită de peste nouă mări și nouă țări (Mihail), oploșită în dugheana albanezului, încă și mai murdară decât patronul ei (Kir Nicola) (...) și feciorul spălătoresei (mama Joița) care aleargă după el ca porceaua în călduri după vier (Adrian)!”¹. Răzbate din această cinică și răuvoitoare clevetire și un ecou al acelei trăsături specifice „a comunităților ce-și revendicau deja un topos”, și anume frica de „prezența *Celuilalt* (s.a.), a vorbitorului unui alt idiom, a individului cu un alt mod de gândire și comportament”².

De altfel, mahalaua („Sahara spiritului omenesc”, „cuibul de apași”) nu-l acceptase nici pe Adrian/ Panait, deoarece nu se încadra în normele ei sociale și morale, care-i îngrădeau tânărului dorința de a fi diferit de ceilalți, de *a fi liber*. Considerându-l un fel de spațiu concentraționar, Florin Vasilescu notează: „Mahalaua este o lume închisă spre exterior pentru că mahalagii nu reușesc să-și depășească evidentă condiție de oameni mărginiți. (...) Eroul (Adrian) conștientizează dureros discrepanța dintre aspirațiile și pornirile sale și etaloanele mahalalei și se simte străin într-o lume ale cărei norme nu este dispus să le accepte”³. Soluția firească – plecarea.

Și parcă în continuarea enigmaticului său periplu prin lume Mihail împreună cu Adrian vor pleca din Brăila la București, iar de acolo spre Egipt, spre porturile și orașele mediteraneene, unde într-o „babilonie etnică” străinii sunt acceptați cu destulă indiferență.

La București, în „azilul de noapte” de la „Biroul de plasare” al plăpumarului socialist Cristin, Kazanski îi vorbește lui Adrian despre Maxim Gorki și vagabonzii săi, stârnind jalnicilor angajați ai biroului, care plasau servitori pentru casele boierești, interesul pentru lectura nuvelor gorkiene. Se regăseau cu tristețe în personajele scriitorului rus năpăstuiții capitalei României la fel de neputincioși în fața vicisitudinilor vieții ca și eroii lui Gorki. Adrian și Mihail fac însă tot posibilul ca să evadeze din această lume abrutizantă prin sărăcia și nemernicia ei.

Evadările aduc însă și schimbări în comportamentul lui Mihail: moralistul hoinar, aristocratul în zdrențe, cunoscătorul a șase limbi, mentorul în ale stoicismului și ascezei pare a renunța la idealul conservării demnității prin suferință și devine aparent (sau nu?) o persoană de moralitate îndoielnică.

O mare dezamăgire pentru Adrian, prima și, poate, cea mai dureroasă fractură intervenită între cei doi, s-a petrecut la Cairo, în 1906 unde Mihail – „fratele meu” – lucrează ca portar de noapte la hotelul „Royal”, a cărui proprietăreașă este o evreică septuagenară din Rusia, devenită acum o catolică ferventă, îndrăgostită de tânărul ei portar cu care conversează în rusă pe elevate teme filozofice!

¹ *Idem*, p. 339.

² Leonte Ivanov, *Imaginea rusului și a Rusiei în literatura română. 1840-1948*, Chișinău, Ed. Cartier, 2004, p. 105.

³ Vasiliu, *op. cit.*, p.117.

Cinic, Mihail declară franc, că pentru milionul pe care l-ar obține căsătorindu-se cu patroana, ar trece fără rețineri la catolicism, pentru că, oricum, el e ateu! Nici planul fantastic al lui Mihail de a construi din acest milion un cămin pe malul Mediteranei pentru artiștii săraci nu-l poate convinge pe Adrian că ar fi meritat ca prietenul său să facă un pact cu diavolul! La un moment dat rusul acesta imposibil de înțeles plănuiește altceva, la fel de fantezist: să fure din seif banii stăpânei, drept pentru care se străduiește singur să-și facă chei potrivite! Iar pentru eventualitatea unui eșec are pregătit un „browning salvator”! Deceționat, Adrian exclamă. „Mi-am pierdut primul tovarăș de drum.. (...) Prietenul meu (...) nu mai este stejarul tânăr, ale cărui avânturi generoase nimiceau iedera sufocantă a familiei sale aristocratice (...), cu sufletul micșorat (...) se simte protejat doar prin posesia banului”¹.

Episodul pare a se repeta la revenirea celor doi prieteni în țară. Pentru a supraviețui se angajează amândoi la „Hotel Bobescu” din stațiunea Lacul Sărat, unde Mihail ajunge șeful slugilor și foarte pragmatic îi cere prietenului său Adrian să rabde statutul umilitor de servitor al unor patroni lacomi și răi pentru că aici „se poate ciupi din gros, ceea ce înseamnă că toamna viitoare o să ne putem petrece iarna în Egipt, fără să muncim” în speranța că acolo își va putea salva plămâni atacați de tuberculoză².

În intenția lui Mihail intra și proiectul de a o consola pe doamna Bobescu, franțuzoaică la origine mai tânără cu vreo douăzeci de ani decât soțul ei, atunci când va deveni văduvă! Oricum, planul de „consolare” începuse deja! Conversații în limba franceză și nu numai!

Gândurile și faptele prietenului adorat îl scârbesc pe Adrian, dar... dragostea iartă orice! El găsește o scuză gesturilor nu tocmai ortodoxe ale lui Mihail, considerând că boala de care suferea a dus la devierea de la înaltele sale principii, care impuneau suferința ca purificare morală. Dezolat în fața decăderii prietenului său exclamă: „Nu era oare o durere să vezi această ființă nobilă prin suflet și strămoși, această inteligență sclipitoare, caracter ales, această făptură delicată născută în bogății, silită de boală și mizerie să cugete ca cel din urmă slugoi și să făurească planuri ambițioase, proprii numai unui pește obișnuit cu afacerile necinstite?”³

Poate ca o tentativă de justificare Mihail mai dezvăluie puțin din avaturile vieții sale, și anume, conflictul cu părinții, nobili „ruso-tătari”, generat de atitudinea lor tiranică față de supuși. Revolta lui Mihail părea a fi o consecință a teoriilor și practicilor revoluționare din Rusia sfârșitului de secol al XIX-lea, caracterizată de conflictele dintre „părinți și copii”, care duceau adesea la rupturi dramatice și definitive. Iată o posibilă motivare a plecării/fugii lui Kazanski din țara sa⁴. Fără a ști prea multe despre prietenul său, Adrian exclamă: „nobilul tătar era de o intransigență tătarască!”.

¹ Istrati, *ed. cit.*, vol. II, p. 688.

² Istrati, *ed. cit.*, vol. I, p. 983.

³ *Idem*, p.1008.

⁴ Este cunoscut faptul că mulți revoluționari din Rusia și Basarabia se refugiaseră în România spre sfârșitul secolului al XIX-lea, dacă ar fi să menționăm doar numele lui C. Dobrogeanu-

Că motivul plecării din Rusia putea fi politic ne dă de bănuît o replică ambiguă a lui Mihail, ca răspuns la insistențele lui Adrian de a afla mai multe despre el: „tot revenind la trecutul meu s-ar putea prea bine să mă faci într-o zi să înfund Siberia!”. Mihail dăduse a se înțelege, că fusese cândva lipsit de libertate (unde? când? de ce ?), dar, ca de obicei, informațiile și afirmațiile rostite sunt voit echivoce, accentuând atmosfera misterioasă cu care îi place să se înconjoare. Sau e o măsură de prevedere? („sunt lucruri pe care le tănuiesc spre binele amândorura”).

Spre deosebire de Adrian, rusul este un antisocialist convins, care nu crede nici în clase, nici în lupta de clasă, „nobilul scăpătat” detestând tot ce era în legătură cu mișcarea politică în care se angrenase prietenul său român. Idealul celor doi rămâne numai dorința de a fi liberi, de a nu fi „nici stăpâni, nici slugi” și pentru aceasta orice compromis poate fi iertat...

Se pare că Mihail ar fi fost totuși dispus să se întoarcă în Rusia (nu-i mai este teamă?) de dragul unei ființe „în care-și pusese toate speranțele de viitor”, dar care-l trădase. O femeie? Un prieten? Aflăm doar că scrisoarea primită din țară l-a îndurerat și i-a anulat posibila revenire în patrie. Nici în acest moment Kazanski nu se dezmințe, lăsându-și prietenul la fel de nelămurit, ca întotdeauna când a încercat să afle mai mult decât i se spunea. Lovitura primită din Rusia îl face pe imprezibilul Mihail să-și caute uitarea în băutură prin cârciumile ordinare ale Alexandriei, ceea ce îl dezamăgește din nou pe prietenul său.

Adrian era într-un fel obișnuit cu hotărârile surprinzătoare ale lui Kazanski. Astfel, la izbucnirea războiului ruso-japonez (1904-1905) acesta va pleca aproape intempestiv în Manciuria, ca să vadă „cum e un război între namila aceea tembelă de rus și tenacele japonez, acest german al Extremului Orient”¹. Și iarăși ne putem pune întrebări la care nu avem răspuns! Cum de a avut curajul să se întoarcă în Rusia, dacă existase un motiv politic să plece de acolo, mai ales dacă fusese cândva urmărit de poliția țaristă? Avea de străbătut imensa distanță de aproape 10000 de kilometri de la punctul de frontieră Ițcani până în Extremul Orient! Mirat de această hotărâre a prietenului său Adrian îl întreabă de unde are bani pentru drum și pentru hainele elegante pe care le poartă. Răspunsul venit imediat lasă totuși loc de îndoieli: „În Rusia, ca oriunde, cine n-are bătăături în palmă găsește parale ușor. Eu le-am găsit la niște inși care-mi erau datori; unii chiar îmi mai sunt. *Nu mi i-a procurat Ohrana, fii sigur. Mă crezi, nu-i așa?* (s.n., A.U.)”² Cum a ajuns Kazanski la „datornici”? Cu ce acte va pleca, dacă fugise din Rusia? False? De ce a pomenit de temuta Ohrană?!

Mihail a lipsit din România 8 luni, i-a scris lui Adrian, dar îi ceruse prietenului său „să nu vorbească la nimeni de acea călătorie, destul de misterioasă, ca de altfel toată

Gherea, Zamfir Arbore, N. Zubcu-Codreanu. Primii doi au fost cunoscuți și colaboratori ai lui P.Istrati în mișcarea socialistă.

¹ Istrati, *ed. cit.*, vol. I., p. 511.

² *Idem*, p. 512.

persoana rusului, precum și originea lui, pentru care Adrian și-ar fi dat zece ani din viață s-o cunoască¹. Taina rusului rămâne nedeștelegată...

Ce a făcut Mihail Kazanski în zonele unde se purtau lupte? Panait Istrati ne relatează în povestirea autobiografică *Intre un prieten și o tutungerie* că acesta plecase în Manciuria „ca să se angajeze ca marinar”. Puțin plauzibil chiar și pentru un voluntar, dacă n-a avut niciodată de-a face cu marina. Un cercetător japonez al operei lui Istrati menționează că Mihail Kazanski a plecat în Manciuria „pentru a se angaja ca sanitar voluntar”², ceea ce ar putea fi mai ușor de crezut. Încă un episod din viața rusului care rămâne neclar.

Tot așa de neașteptată va fi și plecarea lui Mihail la o mănăstire rusească de la Muntele Athos, unde s-a dus pentru a-și liniști sufletul și trupul, amândouă la fel de obosite. Tocmai el, cel care refuzase mereu credința ca mod de lecuire a durerilor și disperării. Va scrie de acolo rânduri pline de ironie și sarcasm la adresa vieții monahale, refuzând ideea de a se călugări și ... revenind la soluția posibilei căsătorii cu o bătrânică „copleșită de nevoia de afecțiune deosebită”!

Conștient de boala sa – „moartea și-a clădit casa în plămâni mei” – rusul cel fără de țară revine la Brăila, în orașul în care și-a aflat un prieten devotat, dispus mereu, în ciuda dezamăgirilor și tensiunilor dintre ei, să-l accepte, să-l iubească și să încerce să-l înțeleagă.

Mihail declarase că singurul motiv pentru care ar putea să se întoarcă în țară ar fi dorința de a muri acolo. Panait Istrati n-a știut niciodată de ce a venit Mihail Kazanski în România și cum de a ajuns la Brăila. Singurul lucru cert este hotărârea lui de neclintit, în august 1909, de a pleca înapoi în Rusia, la Kazan, chinuit de boală și presimțindu-și sfârșitul.

Despărțirea este dureroasă pentru amândoi, iar promisiunea lui Mihail că-i va scrie de la Odesa și din marile porturi de pe Volga pe unde va trece spre Kazan rămâne neonorată... Dacă nu va primi vești de la el Adrian/ Panait trebuie să știe că motivul poate fi un naufragiu sau hotărârea lui Mihail de a se sinucide, ne mai putând suporta suferința fizică. O scrisoare de la Mihail Kazanski nu va veni vreodată, ceea ce îl face pe narator să mărturisească: „Încep chiar să mă întreb dacă Mihail a fost o realitate sau numai o apariție halucinantă. Dacă a fost o realitate, atunci ea este asemănătoare celei a lui Christos. Iisus nu s-a mai repetat în viață. Nici Mihail”³.

Peste ani, călătorind prin Uniunea Sovietică și ajuns la Kazan, Panait Istrati va încerca să dea de urmele lui Mihail, desigur fără nici un rezultat. Ar fi fost și greu de închipuit că familia nobililor Kazanski (dacă așa s-au numit într-adevăr) ar mai fi rămas în oraș și în viață după 10 ani de la Revoluție.

Imaginea acestui rus este singulară în mentalul românesc și nu corespunde decât foarte puțin reprezentărilor noastre tradiționale despre ruși. Nici mesianismul, nici

¹ *Idem*, p. 507.

² Kim Song Sou, *Universul operei lui Panait Istrati*, Brăila, Ed. Proilavia, 2010, p. 101.

³ Istrati, *ed. cit.*, vol.I, p.1026

religiozitatea nu-l caracterizează pe Mihail, poate doar o anume sensibilitate (în cazul lui bine mascată), dragostea de libertate, generozitatea¹. Desigur, exagerând un pic, am putea pune pe seama personalității lui Mihail și „enigma sufletului slav”, trăsătură atât de frecvent atribuită rușilor de cei care nu-i pot înțelege. Nu recunoaștem în imaginea lui Mihail nici o anume antipatie românească pentru ruși, fapt explicabil și prin deschiderea totală a lui Panait Istrati pentru străinii de tot felul, dar și pentru Mihail ca om superior cu o cultură enciclopedică, prieten ideal, a cărui apartenență etnică nu are nicio importanță.

Nici când s-a aflat în Rusia Sovietică Panait Istrati n-a fost preocupat de ruși ca individualități etnice, pe el îl interesau doar proletarii sau conducătorii lor, pe care îi admira sau critica în funcție de opțiunile sau manifestările lor politice.

Prieten al lui Panait Istrati, erou al prozei sale strict autobiografice sau de ficțiune – este dificil de stabilit diferența – Mihail Mihailovici Kazanski este eroul „omniprezent în cea mai mare parte a povestirilor istratiene, ceea ce demonstrează profunzimea urmelor pe care le-a lăsat în sufletul autorului”², chiar dacă, strict literar vorbind, personajul Mihail poate fi considerat un eșec³, fapt recunoscut și de Istrati însuși: în romanul *Mihail* „încurcasem grozav realitatea cu visul”⁴. Figura rusului enigmatic „este în mod cert mult idealizată și destul de probabil în bună parte rod al închipuirii...”⁵.

În ciuda acestui lucru, cititorul prozei lui Istrati nu rămâne indiferent la destinul straniului Mihail, încercând mereu să-i descifreze încâlcitele și dramaticele meandre.

Bibliografie:

- Bălan, Zamfir, *Panait Istrati. Tipologie narativă*, Brăila, Ed. Istros a Muzeului Brăilei, 2001
- Iorgulescu, Mircea, *Celălalt Istrati*, Iași, Ed. Polirom, 2004
- Ivanov, Leonte, *Imaginea rusului și a Rusiei în literatura română. 1840-1948*, Chișinău, Ed. Cartier, 2004
- Kim Song Sou, *Universul operei lui Panait Istrati*, Brăila, Ed. Proilavia, 2010
- Mazilu, Dan Horia, *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Iași, Ed. Polirom, 1999
- Oprea, Alexandru, *Panait Istrati. Dosar al vieții și al operei*, București, Ed. Minerva, 1976

¹ Ivanov, *op. cit.*, p. 19, 44, 46-48 ș.a.

² Sou, *op. cit.*, p.90.

³ Vasilescu, *op. cit.*, p.152.

⁴ Apud Alexandru Oprea, *Panait Istrati. Dosar al vieții și al operei*, București, Ed. Minerva, 1976, p.194.

⁵ Iorgulescu, *op. cit.*, p.142.

Romanoslavica vol. XLVII nr.1

Vasilescu, Florin, *Scriitori printre sirene: Panait Istrati și Nikos Kazantzakis*, București, Academia Română. Fundația Națională pentru Știință și Artă. Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, 2006